

Utbildningsdepartementet
Regeringskansliet

Kungliga bibliotekets remissvar gällande betänkandet Stärkt fokus på framtidens forskningsinfrastruktur (SOU 2021:65)

Diarienummer: U2021/03432

Kungliga bibliotekets diarienummer: KB 2021–926

Remissvarets utformning

Kungliga bibliotekets (KB) remissyttrande inleds med en sammanfattning och en ingress. Därefter följer yttrandet betänkandets avsnittsindelning, i de delar KB har anledning att kommentera.

Sammanfattning

Övergripande synpunkter

- KB bedömer att det är av vikt att systemet för utveckling av forskningsinfrastruktur behöver bli mer flexibelt för att stödja innovation.
- KB saknar koppling till internationell forskningsinfrastruktur i utredningen.
- KB instämmer med utredaren att forskningsinfrastruktur bör betraktas som en förutsättning för forskning.
- KB menar att det behöver bli lättare för myndigheter och lärosäten att finansiera varandras infrastrukturer.
- KB instämmer i utredningens bedömning att befintliga reglerade finansieringsformer och lösningar är tillräckliga.
- KB anser att utredaren inte tillräckligt har visat på hur styrningen ska hantera både långsiktighet och snabb omvärldsförändring.
- KB instämmer i att myndighetsformen är att föredra för utvecklingen av forskningsinfrastruktur.
- KB instämmer i utredningens bedömning avseende förordningsstyrda forskningsinfrastrukturer.
- KB anser att utredningen borde i större utsträckning ha försökt ringa in definitionen av begreppen forskningsinfrastruktur och digital infrastruktur för forskning.

Specifika synpunkter

- KB menar att utredningen överskattar hur stor del av forskningen som betraktar storskaliga beräkningar som standardverktyg.
- KB anser att en ökad styrning av forskningsinfrastrukturerna bör ha ett vetenskapligt perspektiv.
- KB menar att beskrivningen av KB-labb som forskningsinfrastruktur är alltför begränsad till att handla om att möjliggöra analyser av bibliotekets samlingar. De modeller, metoder och förmågor som utvecklas används idag även utanför KB, både inom forskningssektorn, andra myndigheter, näringsliv och samhället i stort.
- KB instämmer i utredningens förslag avseende Swepub.
- KB önskar att utredningen hade betonat FAIR-principerna mer.
- KB tillstyrker förslaget om breddad representation i Rådet för forskningens infrastrukturer (RFI).

Ingress

KB är tillfreds med utredarens konstaterande att vissa myndigheter per definition enligt EU-rätten faller inom begreppet forskningsinfrastruktur. KB:s förståelse av vad utredaren avser är att dessa myndigheter har i uppdrag att utveckla eller förvalta forskningsinfrastruktur. I KB:s fall exempelvis forskningsinfrastruktur kopplad till den forskning som bedrivs på myndighetens samlingar.

KB delar utredarens åsikt att infrastrukturernas hela livscykel bör analyseras och ligga till grund för beslut. Det är vidare bra att fler effekter ska ingå, dock vill KB framhålla att det är viktigt att det är effekter för forskningen som behöver vara styrande. KB anser att utredningens betoning av vidgade perspektiv under infrastrukturernas hela livscykel samtidigt kan uppfattas stå i konflikt med utredningens betoning av att infrastrukturerna utgör en förutsättning för forskning. Det finns därmed en risk att andra prioriteringar än de som bäst främjar forskningen kommer i förgrunden.

KB anser att utredningen i större utsträckning borde ha försökt ringa in definitionen av begreppen forskningsinfrastruktur och digital infrastruktur för forskning. Bristen på en tydligare definition leder till bristande analyser och bristande koherens mellan slutsatser och förslag. Exempelvis konstaterar utredaren att forskningsinfrastruktur får sitt värde utifrån dess betydelse för forskningen, vilket pekar åt ett annat håll än utredningens övergripande förslag.

KB stödjer förslaget gällande sammanhållen organisation för digital infrastruktur för forskning men eftersom området är komplext och i vissa fall otydligt organiserat ser KB också en risk föreligga att förslaget leder till att problem som behöver lösas i närtid kommer "läggas på hyllan" i avvaktan på att den nya organisationen etableras.

KB saknar ett antal resonemang och diskussioner i utredningen. Detta gäller avsaknaden av ett resonemang kring forskningsinfrastrukturers interdisciplinära betydelse; avsaknaden av ett resonemang kring såväl nationell och lokal forskningsinfrastruktur som internationell;

avsaknaden av ett resonemang kring att vissa infrastrukturer av nationellt intresse bara kan upprättas på vissa ställen; avsaknaden av en diskussion kring avnämare för forskningsinfrastruktur.

6.1 Definition av e-infrastruktur och forskningsdata

6.1.2 Utredningens avgränsning gällande digital infrastruktur

KB menar att utredningen överskattar hur stor del av forskningen som betraktar storskaliga beräkningar som standardverktyg. Utredningen menar att bibliotek, arkiv och forskningsdatabaser inte är ”understödjande” för forskningen såsom ”de digitala infrastrukturerna nämnda i direktivet”. Enligt utredningen har forskningen blivit ”mer datadriven på ett sätt som innebär att storskaliga beräkningar är standardverktyg för en stor del av forskningen”. Det är oklart hur stor del av forskningen som verkligen är beroende av storskaliga beräkningar som ett ”standardverktyg”. För en stor del av forskningen stämmer det inte alls – för den utgör istället nämnda bibliotek, arkiv och forskningsdatabaser just de ”understödjande” resurser som behövs.

7.1 Övergripande reflektioner och utgångspunkter

KB anser att utredaren inte tillräckligt har visat på hur styrningen ska hantera både långsiktighet och snabb omvärldsförändring. Forskningsinfrastruktur som inte följsamt möter forskningens behov riskerar leda till forskning som tvingas utgå från forskningsinfrastruktur som inte längre är aktuell. Resultatet är antingen dålig eller helt utebliven forskning. En forskningsinfrastruktur i framkant behöver vara långsiktigt stabil samtidigt som utvecklingen saknar respekt för existerande forskningsinfrastruktur. KB bedömer att det är av vikt att systemet för utveckling av forskningsinfrastruktur behöver bli mer flexibelt för att stödja innovation. Den tröghet som finns i dagens system möjliggör inte för utvecklandet av snabbt uppblossande forskningsinfrastrukturbehov med kort livslängd, men ändå med stor betydelse.

7.2 Forskningsinfrastrukturfinansiärer och finansieringskällor

KB instämmer med utredaren att forskningsinfrastruktur bör betraktas som en förutsättning för forskning. Samtidigt är det förstås så att infrastrukturen i sig kan ge upphov till frågor som man inte visste kunde förutspås. En diskussion om och prioriteringar av forskningsinfrastruktur bör ske mot bakgrund av forskningens behov.

Det är dock sannolikt svårt att särskilja kostnader för forskningsinfrastruktur från de för forskning. Rapporteringskravet som föreslås övervägas riskerar därmed att skapa onödig byråkrati till men för nödvändig utvecklingsföljsamhet (detta gäller även resonemang i 8.2.2).

KB delar utredarens åsikt att infrastrukturernas hela livscykel bör analyseras och ligga till grund för beslut. Det är vidare bra att fler effekter ska ingå i en sådan analys, dock vill KB framhålla att det är viktigt att det är effekter för forskningen som behöver vara styrande.

KB menar att det behöver bli lättare för myndigheter och lärosäten att finansiera varandras infrastrukturer.

7.3 Övergripande reflektioner kring styrnings- och organisationslandskap

KB är tveksamma till en mer precis styrning av forskningsinfrastrukturerna från riksdag och regering. Det öppnar upp för att andra behov än forskningens kan få betydelse för prioriteringar av forskningens infrastrukturer. Det kommer inte heller åt den problematik som utredningen tar upp om att infrastruktur lokalt prioriterad av forskare eller lärosäten som är av nationellt intresse, undgår nationella prioriteringar vilket kan leda till sämre resursutnyttjande. Den ordning som utredningen tar upp mot slutet av inledningen i 7.3 talar snarare emot en ökad styrning från riksdag och regering. I stället kan andra strukturer kopplade till den myndighet som ansvarar för prioriteringar, användas för att prioritera och samordna. Viktigt i sammanhanget är också den intraorganisatoriska styrningen av påbjuden autonomi.

KB anser att redundans behövs, exempelvis avseende beräkningskraft. Utan redundans blir utrymmet för innovation mindre och riskminimering blir styrande för utveckling av forskningsinfrastruktur. Redundans minskar dessutom den administrativa overheaden väsentligt.

7.3.1 För- och nackdelar med nuvarande organisationsmodeller

KB är positiv till att utredningen inte föreslår reglering av organisationen av forskningsinfrastrukturer. Olika behov, intressenter och utmaningar motiverar flexibilitet. KB vill däremot framhålla vikten av forskningens prioriteringar för styrningen (detta gäller även resonemang i 8.1).

7.3.2 Resonemang kring privaträttsliga organisationsformer för forskningsinfrastrukturutveckling

KB instämmer i att myndighetsformen är att föredra. Det skapar förutsättning för transparens.

7.4 Forskningsinfrastrukturer som är av intresse för svenskt näringsliv

KB saknar ett resonemang kring att vissa infrastrukturer av nationellt intresse bara kan upprättas på vissa ställen (detta gäller även för resonemang i 7.6). KB-labb, som exempel, är av intresse för svenskt näringsliv men kan inte ligga någon annanstans än på KB på grund av behovet av närhet till samlingarna för utvecklingen av forskningsinfrastrukturen. Det vill säga att KB-labb som forskningsinfrastruktur, bygger på en annan infrastruktur, i det här fallet KB:s samlingar.

KB anser att nytta, för näringslivet och för övriga samhället, från forskningsinfrastrukturer kan vara oplanerade och oförutsebara, men ändå betydande. Det gäller särskilt den

forskningsinfrastruktur som till sin karaktär under uppbyggnad liknar forskning med explorativa processer. En forskningsinfrastruktur som byggs upp med en begränsad och välavgränsad avnämargrupp, exempelvis akademien/forskare, kan ha större nytta för andra avnämare, exempelvis näringslivet, och den oväntade nyttan kan vara större än den förväntade. Nyttan blir i dessa fall en positiv extern effekt som om den inte tas i beaktande leder till underfinansiering av forskningsinfrastrukturen i fråga.

7.5 Organiseringen av digitala infrastrukturer för forskning

KB instämmer i utredningens konstaterande att blandningen av statliga och icke-statliga organisationer samt olika grader av frivillighet försvårar samhällets digitala transformation och forskningens tillgång till data.

Beskrivningen av KB-labb som forskningsinfrastruktur begränsas till att handla om att möjliggöra analyser av bibliotekets samlingar, de modeller och metoder som utvecklas används till att analysera KB:s samlingar på ett nytt sätt. Att beskrivningen av labbets del i forskningens infrastruktur är begränsad till att enbart handla om KB:s egna samlingar har till stor del att göra med hur denna verksamhet etablerades. Idag har dock den kapacitet och de förmågor som utvecklats inom labbet tillämpningar utanför KB, både inom forskningssektorn och samhället i stort. Det finns ett direkt beroende mellan dessa båda sidor eftersom samlingsrelaterad forskning vid labbet förutsätter tillgång till KB:s samlingar men dessa samlingar är också en förutsättning för de modeller som utvecklas och som används i tillämpningar som inte nödvändigtvis involverar KB. Att enbart betona KB-labb som en forskningsinfrastruktur för tillgång till KB:s samlingar blir därför begränsande.

7.7 Prioritering och behov av styrning

7.7.1 Vidgat perspektiv även vid infrastruktur av särskilt nationellt intresse

En förutsättning för att de satsningar som gjorts under pandemin varit framgångsrika är att forskningens egna prioriteringar och arbeten varit de rätta vilket gjort att det funnits en beredskap. Detta är snarare ett argument mot ett vidgat perspektiv i styrningen av vilken forskning eller infrastruktur som behövs.

8.1 Ramverket

KB instämmer att forskningspropositionen kan användas för att inskräpa vikten av samverkan rörande forskningsinfrastruktur, liksom av välbehövliga satsningar på densamma, men inriktningen på detta arbete bör avgöras av vetenskapssamhället. Det är vidare inte tillräckligt utrett om riksdagens och regeringens styrning verkligen medför ”långsiktighet och tydlighet” för lärosätens och andra aktörers arbete med forskningsinfrastruktur.

8.2 Utredningens syn på finansiering av forskningsinfrastruktur

8.2.1 Befintliga reglerade finansieringsformer och lösningar torde vara tillräckliga

KB instämmer i utredningens bedömning.

8.4 Förordningsstyrda forskningsinfrastrukturer

KB instämmer i utredningens bedömning.

8.5 Förslag gällande sammanhållen organisation för digital infrastruktur för forskning

KB stödjer förslagen men eftersom området är komplext och i vissa fall otydligt organiserat ser KB också en risk föreligga att förslaget leder till att problem som behöver lösas i närtid kommer ”läggas på hyllan” i avvaktan på att den nya organisationen etableras.

KB vill framhålla att förslaget beskriver tre kategorier av infrastrukturer men att KB enbart nämns enbart under en av dessa: ”Tillgängliggörande av forskningsdata” och då med hänvisning till Swepub och arbetet med FAIR-principerna. Detta tycks vara inkonsekvent eftersom utredningen på sidan 222, avsnitt 7.6 ”Kategorier av forskningsinfrastruktur” samtidigt definierar KB som en forskningsinfrastruktur av särskilt nationellt intresse.

8.5.1 En nationell organisation för digitala infrastrukturer

KB instämmer med utredningens förslag men vill framföra ett antal synpunkter.

Utredningens förslag att samla digitala infrastrukturer som understödjer forskning inom en nationell organisation, eller inom den myndighet som föreslås i 8.6, kan ha flera fördelar som också lyfts i utredningen. Öppen vetenskap nämns i detta sammanhang, men är i övrigt förvånansvärt frånvarande i en utredning om forskningens infrastrukturer 2021. Här finns också skäl till att uppmärksamma att skulle utredningens förslag om en sammanhållen organisation för digitala infrastrukturer förverkligas bör också övervägas om andra aspekter av öppen vetenskap ska inkluderas, inte bara tillgängliggörande av forskningsdata.

KB instämmer i utredningens förslag avseende Swepub. Genom den väl fungerande produkt och förvaltningsledning som nu finns etablerad på KB kan Swepub ges möjlighet att vidareutvecklas för att möta de behov för vidareutveckling som finns, på ett adekvat sätt enligt KB:s instruktion ”Myndigheten ska tillhandahålla en fullgod och heltäckande datakälla för utvärdering av svenska vetenskapliga publikationer.” (3§).

Swepub är dock en metadatakatalog över forskning och en datakälla för utvärdering av forskning vid svenska lärosäten. Inte nödvändigtvis en infrastruktur som det bedrivs forskning med hjälp av. Då definitionen av forskningsinfrastruktur inte är tydligt formulerad men kan sägas vara infrastruktur som forskning bedrivs på kan Swepub betraktas som en metadatakatalog över forskning som genomförts. Som sådan är Swepub en infrastruktur för

utvärdering och uppföljning för myndigheter, inte en infrastruktur för forskare. KB vill därför framhålla att för att ytterligare möjliggöra en kostnadseffektiv vidareutveckling och förvaltning av Swepub behöver KB i rollen som central hanterare ha möjligheten att, via det etablerade samarbetet med universitets- och högskolebiblioteken, formulera behov/krav på den inrapporterande datan från aktörer som strävar mot standardisering och enhetlighet. KB vill också framhålla det äskande myndigheten gjort avseende fortsatt utveckling av Swepub i Budgetunderlag 2022-2024.

Närheten mellan Swepub och andra system vid KB, främst den nationella bibliotekskatalogen Libris, liksom den upparbetade relationen till de lärosätetsbibliotek på vilka Swepub bygger, talar vidare för att det finns skäl att Swepub fortsatt ska vara en del av KB:s infrastruktur. Swepub är därmed, precis som NAD på Riksarkivet, ytterligare ett exempel på en infrastruktur som har stark koppling till en specifik hemvist, i det här fallet en specifik expertmyndighet (se även kommentar på avsnitt 7.4). Andra former för samverkan får då etableras med övriga delar av infrastrukturer för öppen vetenskap som avses i utredningen.

Likt Swepub finns andra digitala infrastrukturer som även fortsatt kommer att utvecklas och kräva närhet till de myndigheter som har utpekat expertansvar för specifika frågor. Ansvaret för att utveckla och driva dessa bör även fortsatt följa expertansvar och inte överföras till en samlad nationell organisation för digitala infrastrukturer.

KB önskar att utredningen hade betonat FAIR-principerna mer. Dessa är grundläggande principer för den öppna vetenskapen oavsett område och bör därför i större utsträckning än vad utredningen gör, betonas som en förutsättning som alla infrastrukturer måste ta hänsyn till.

KB instämmer i argumentationen avseende (dator-)nätverk för forskning och analysplattformar. Däremot ser KB en fara i ett alltför brett uppdrag till den nya organisationen att vara tillgänglig för näringslivet i allt för stor utsträckning. Näringslivets tillgång till högpresterande datorer bör snarast ges via forskningssamarbeten med svenska forskare.

8.7 Förändringar i Vetenskapsrådets samordningsansvar för forskningens infrastrukturer

KB tillstyrker förslaget om breddad representation i Rådet för forskningens infrastrukturer (RFI). Ur KB:s perspektiv är det viktigt att de humanistiska och samhällsvetenskapliga områdenas behov beaktas.

Beslut i detta ärende har fattats av riksbibliotekarie Karin Grönvall efter föredragning av avdelningschef Anja Dahlstedt och forskningsstrateg Christopher Natzén. I beredningen har digitaliseringsstrateg Lars Björk, föreståndare KB-labb Love Börjeson, handläggare Johan Fröberg, handläggare Andreas Hedberg, biträdande riksbibliotekarie Lars Ilshammar och produktledare Johanna Robinson Aalto deltagit.

Karin Grönvall
Riksbibliotekarie

Anja Dahlstedt
Avdelningschef, Avdelningen för
bibliotekssamverkan och
forskningsstöd

Det här protokollet har signerats elektroniskt, därför saknas namnunderskrifter.